BİBLİYOGRAFYA :

Gulâm Ali Âzâd, *Sübhatü'l-mercân*, Bombay 1303/1886, s. 79-82; Kudretullah Han Gûpâmevî, *Netâyicü'l-efkâr*, Bombay 1336/1918, s. 491-493; Abdülhay el-Hasenî, *Nüzhetü'l-ḫavâṭır*, VI, 139-140; Storey, *Persian Literature*, London 1970, I/1, s. 712; Muhammad Ishaq, *India's Contribution to the Study of Hadith Literature*, Dakka 1976, s. 161-162; [T.H.], "Bilgrâm", *İA*, II, 613; A. S. Bazmee Ansari, "Bilgrāmī", *EI²* (İng.), I, 1219; Zübeyd Ahmed, "ʿAbdülcelîl", *UDMİ*, XII, 819-822.

ADNAN KARAISMAILOĞLU

ABDÜLCELİL ÇELEBİ

(bk. LEVNÎ, Abdülcelil Çelebi).

ABDÜLCELİL el-KASRÎ

(عبدالجليل القصرى)

(bk. KASRÎ, Abdülcelîl b. Mûsâ).

ABDÜLFETTAH EFENDİ

(1815-1896)

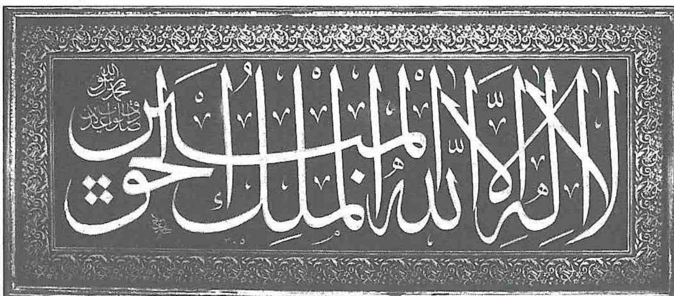
Meşhur Osmanlı hattatı.

Aslen Rum olan Abdülfettah Efendi Sakız adasında doğdu. Hüsrev Paşa tarafından satın alınarak İstanbul'a getirildi ve müslüman oldu. Burada iyi bir tahsil gördü. Paşanın seraskerliği zamanında Dâire-i Askeriyye'de bazı zâbitlerden ders alarak yetişti ve bu sırada hüsnühat öğrendi. Sülüs-nesihte hocası Hâfız Mustafa Şâkir Efendi'den 1832'de icâzet alan Abdülfettah Efendi, ta'lik hattını da Yesârîzâde Mustafa İzzet Efendi'den meşkederek 1847'de ondan da icâzet aldı. Diğer yazı nevilerini ise kimden meşkettiği belli değildir.

1831'de paşanın hususi kâtibi oldu. Bu sırada sıbyan alayı ve tabur kâtiplerine yazı öğretti. Hüsrev Paşa sadrazamlığa getirilince Sadâret Kalemi'ne girdi. İstanbul'da vakıf kaymakamlığı yaptı. Daha sonra Sivas, Amasya ve Aydın'da evkaf müdürlüğü, Saruhan, Kastamonu ve Selânik'te mal müdürlüğü yaptı; ayrıca Kastamonu ve Selânik'teyken vali vekilliğinde bulundu. 1858'den itibaren İstanbul'da Darphâne'de "ser-sikkekenlik" (para ve madalya kalıpları hakkedenlerin reisliği) vazifesine getirildi. O yıllarda çıkartılan kâğıt paraların kalıplarının hazırlanmasında da çalıştı. 1860'da para basım tekniklerinde ihtisas yapmak üzere Viyana ve Paris'e gönderildi. Ayrıca Osmanlı Devleti'nde üst derecede vazifeler gördü ve bu sayede çeşitli nişanlar aldı. 16 Ekim 1896'da Vaniköy'deki yalısında vefat etti. Kabri Sultan II. Mahmud Türbesi hazîresindedir.

Abdülfettah Efendi hattın daha ziyade celî şekliyle eserler vermiştir. Celî-sülüs ve tuğrada benimsediği tavır, Mustafa Râkım'ın açtığı çığırdır. Fakat Mahmud Celâleddin yolundan hoşlanan Sultan Abdülmecid'in saltanatında o "şive"de celî-sülüs levhaları da görülür. Celî-ta'lik hattında Yesârîzâde'nin yolunu takip etmekle beraber, bazan İran tavrı ta'lik hattının celî şeklini benimsediği de olmuştur (meselâ Bursa Ulucamii'nin iki yan kapı üstlerindeki levhaları). Halbuki Yesârî'den sonra bu yol Osmanlı hattatlarınca tamamen terkedilmiştir.

Abdülfettah Efendi, Sultan II. Mahmud'dan Sultan II. Abdülhamid'e kadar beş padişah devrinde eserleri görülen ve takdir edilen velûd bir hattattır. İstanbul (Süleymaniye, Beyazıt, Yıldız Hamidiye, Ertuğrul, Aksaray Vâlide, Altunizade camileri, Fâtih Türbesi, Topkapı Sarayı Bâb-ı Hümâyun'u, Beylerbeyi Sarayı ve birkaç çeşme), Bursa (Ulucami'de çifte "Allah Hû" levhasıyla bunun yanında asılı bulunan, bu levhayı yazdığı sırada kullandığı kendi icadı olan ve bir defasında yazarken de Sultan Abdülmecid'in takdirle seyrettiği, ağaçtan yapılma büyükçe celî kalemi), Edirne, Kastamonu (Şâbân-ı Velî Türbesi), Şam, Girit gibi Osmanlı şehirlerinde levha ve taşa kazılmış kitâbeleri, pûşîde (örtü) ve perde üstüne işlenmiş celî yazıları ve tuğraları mevcutsa da bir kısmının bugünkü durumu bilinmemektedir. Ayrıca, ser-sikkeken olarak Osmanlı altın ve gümüş para, nişan ve madalyonlarının, kâğıt paraların kalıplarının hakkedilmesinde ve imalinde büyük emeği geçmiştir. Süleymaniye Camii'ndeki celî-sülüs yazılar da Abdülfettah Efendi'nin eseridir.

Abdülfettah Efendi'nin celî-sülüs levhası (Altunîzâde Camii - Üsküdar)

BİBLİYOGRAFYA :

Habîb, *Hatt u Hattâtân*, İstanbul 1306, s. 180; *Sicill-i Osmânî*, IV, 862; İbnülemin, *Son Hattatlar*, İstanbul 1955, s. 24-28; Hattat Necmeddin Okyay'ın neşre hazır *Hâtırât'ı* (U. Derman Özel Kütüphanesi); R. Ekrem Koçu, "Abdulfettah Efendi", *İst. A*, I, 80-81.

M. UĞUR DERMAN

ABDÜLGÂFİR el-FÂRİSÎ

(عبدالغافر الفارسى)

Ebü'l-Hasen Abdülgâfir b. İsmâil b. Abdilgâfir el-Fârisî (ö. 529/1134-35)

Muhaddis, Şâfiî fakihi ve tarihçi.

451'de (1059) Nîsâbur'da doğdu. Çocukluk yılları hakkında kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Muhaddis bir aileye mensup olup ilk hadis hocaları babası İsmâil, Kuşeyrî'nin kızı olan annesi Emetürrahîm, dedesi İmam Kuşeyrî, anneannesi Fâtıma bint Ebû Ali ed-Dekkâk'tır. Tefsir ve usûl-i fıkıh derslerini de dayıları Ebû Sa'd Abdullah ve Ebû Saîd Abdülvâhid'den okumuştur. Baba tarafından dedesi Abdülgâfir b. Muhammed de devrin ileri gelen muhaddislerindendi. Daha sonra Nîsâbur'un tanınmış muhaddislerinden hadis tahsil etti. İlmini ve hadis kültürünü geliştirmek maksadıyla Gazne, Hindistan ve Hârizm'e seyahatler yaptı. İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'den dört yıl fıkıh ve **hilâf*** ilmi okudu. Nihayet Şâfiî fıkhında meşhur bir âlim oldu. Daha sonra kendisine Nîsâbur hatipliği verildi. Mescid-i Akîl'de pazartesi günleri ikindi namazından sonra talebelerine yıllarca hadis yazdırdı (**imlâ*** etti). 529 (1134-35) yılında Nîsâbur'da vefat etti; İbn Kesîr'in onu 551 yılında vefat edenler arasında zikretmesi bir yanlışlık sonucu olmalıdır.

Eserleri. 1. *Kitâbü'l-Erbaʿîn.* Kırk hadis ihtiva eden bu risâle Berlin Kütüphanesi'nde (nr. 1463) bulunmaktadır. 2. *Mecmaʿu'l-ġarâʾib ve menbaʿu'r-reġāʾib.* 527 (1133) yılında tamamlandığı bilinen bu alfabetik eser, hadislerde-

ki "garîb" kelimeleri açıklamaktadır. Süleymaniye (Ayasofya, nr. 4758, 304 varak) ve Murad Molla (Dâmadzâde, nr. 574) kütüphanelerinde birer nüshası bulunmaktadır. Eserin İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki (AY, nr. 1805) *Mecma ͑u'l-ġarâ ͗ib fî ġarîbi'l-ḥadîs̱* adlı yetmiş yedi varaktan ibaret nüshasının eksik olduğu anlaşılmaktadır. **3.** *Kitâbü's-Siyâḳ li-Târîḫi Nîsâbûr.* Hâkim en-Nîsâbûrî'nin *Târîḫu Nîsâbûr* adlı eserinin 510 (1116) yılına kadar uzanan bir zeylidir. Hal tercümelerini alfabetik sıraya göre veren eserin bir nüshası Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi'nde (İsmâil Sâib Sencer, nr. 1544), *Zeylü Târîḫi Nîsâbûr* adıyla kayıtlı bulunmaktadır. İbrâhim b. Muhammed es-Sarîfînî (ö. 641/1243) tarafından *el-Münteḫab min Kitâbi's-Siyâḳ li-Târîḫi Nîsâbûr* adıyla yapılan hülâsasının tek nüshası Köprülü Kütüphanesi'ndedir (nr. 1152, 145 varak). Weisweiler'in ve Ritter'in tavsif ettiği bu nüsha, Richard N. Frye tarafından (1965) ve ayrıca Muhammed Kâzım el-Mahmûdî tarafından neşredilmiştir (Kum 1403/1362 hş.). **4.** *el-Müfhim li-şerḥi ġarîbi Müslim. Ṣaḥîḥ-i Müslim*'de bulunan nâdir kelimeleri açıklayan bu eserin herhangi bir nüshası tesbit edilememiştir. *Hediyyetü'l- ͑ârifîn*'de onun *Tenkīḥu'l-menâẓır li-üli'l-ebṣâr ve'l-beṣâ ͗ir* ve *Şerḥu Ravżati'l-fâ ͗iḳın* adlı iki eserinin daha bulunduğu kaydedilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hallikân, *Vefeyât* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1968-72, III, 225; Zehebî, *Teẕkiretü'l-ḥuffâẓ*, Haydarâbâd 1375-77/1955-58 → Beyrut, ts. (Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî), IV, 1275-1276; a.mlf., *A ͑lâmü'n-nübelâ ͗*, XX, 16-17; a.mlf., *el- ͑İber* (nşr. Ebû Hâcir Muhammed Saîd), Beyrut 1405/1985, II, 435-436; Sübkî, *Ṭabaḳātü'ş-Şâfi ͑iyye* (nşr. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî — Abdülfettah Muhammed el-Hulv), Kahire 1383-96/1964-76, VII, 171-173; Esnevî, *Ṭabaḳātü'ş-Şâfi ͑iyye* (nşr. Abdullah el-Cübûrî), Riyad 1401/1981, II, 275-276; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Kahire 1351-58 → Beyrut 1401/1981, XII, 235; Sehâvî, *el-İ ͑lân bi't-tevbîḫ li-men ẕemme't-târîḫ* (nşr. F. Rosenthal), Beyrut, ts. (Dârü'l-Kütübi'l-ilmiyye), s. 284; *Keşfü'ẓ-ẓunûn*, I, 308, 550; II, 1011, 1602; Max Weisweiler, *Istanbuler Handschriftenstudien zur Arabischen*, İstanbul 1937, s. 115 (nr. 81); Brockelmann, *GAL*, I, 449; *GAL* (Ar.), VI, 245-246; *Suppl.*, I, 629; Sezgin, *GAS*, I, 222; Kehhâle, *Mu ͑cemü'l-mü ͗ellifîn*, Dımaşk 1376-80/1957-61 → Beyrut, ts. (Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî), V, 267; Ramazan Şeşen v.dğr., *Fihrisü maḫṭûṭâti mektebeti Köprülü*, İstanbul 1406/1987, I, 589-590; H. Ritter, "Philologica XIII. Arabische Handschriften in Anatolien und Istanbul", *Oriens* (1950), III, 75-76.

 M. Yaşar Kandemir

ABDÜLGAFÛR-İ LÂRÎ

(عبدالغفور لاری)

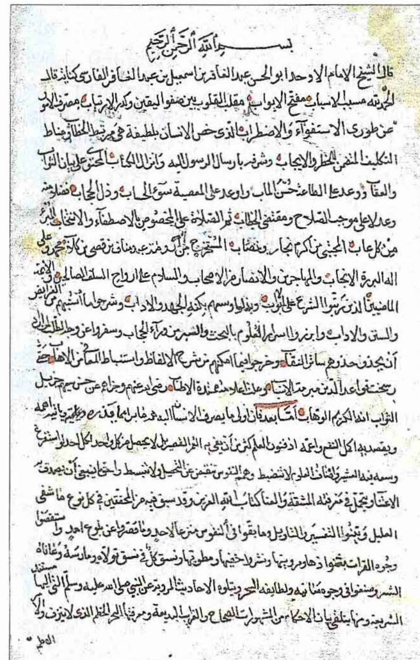
Radıyüddîn Abdülgafûr-i Lârî
(ö. 912/1506)

Abdurrahmân-ı Câmî'nin önde gelen müridlerinden, âlim ve mutasavvıf.

İran'ın Fars eyaletindeki Lâr kasabasında doğdu. Doğum tarihi belli değildir. Hayatı hakkında kaynaklarda fazla bilgi yoktur. 5 Şâban 912 (21 Aralık 1506) Pazar günü Herat'ta ölmüş ve şeyhi Câmî'nin kabri civarına defnedilmiştir. *Reşaḥât*, müellifi Ali b. Hüseyin el-Kâşifî es-Sâfî (ö. 939/1532), Abdülgafûr-i Lârî'nin çağdaşı ve müridlerinden biri olmasına rağmen hakkında tatmin edici bilgi vermemiş, daha ziyade mânevî yönü ve özellikle kerametleri üzerinde durmuştur. Abdülgafûr'un ashaptan Sa'd b. Ubâde'nin soyundan geldiğine dair bir rivayeti de nakleden Kâşifî, onun aklî ve naklî ilimlerde devrinin üstadı sayıldığını, Abdurrahmân-ı Câmî'nin eserlerinin çoğunu bizzat kendisinden okuduğunu ve *Şerḥ-i Fuṣûṣü'l-ḥikem* adlı kitabının **mukabele***sini kendisiyle birlikte yapıp 896'da (1491) tamamladıklarını bildirir. Lârî'nin *Nefeḥât*'a ayrıca bir tekmile yazdığını söyleyen Kâşifî, onun büyük bir şahsiyet olduğunu ve şeyhi Abdurrahmân-ı Câmî gibi **vahdet-i vücûd*** nazariyesini benimsediğini ifade eder.

Eserleri. *Tekmile-i Nefeḥâtü'l-üns* (*el-İḫtiṣâr ve'ẕ-ẕeyl ͑alâ Nefeḥâti'l-üns*). Eserin Üsküdar Selim Ağa Kütüphanesi'nde (nr. 571) bulunan nüshası 172 varaktır. Baş tarafında yirmi varaklık bir bölüm, Ebû Abdurrahman es-Sülemî ve görüşlerine ayrılmıştır. Geri kalan kısımda ise Ebû Hâşim es-Sûfî'den başlayarak 200 kadar sûfînin biyografisi yer almaktadır. Abdülgafûr-i Lârî *Mirḳātü'l-edvâr fi't-târîḫ, Tercemetü'l-Uṣûli'l- ͑aşere ve şerḥuhû, Ḥavâşî-yi Ġafûriyye* (yazma nüshaları için bk. Ahmed-i Münzevî, *Fihrist*, II/1, 1082) adlı eserlerini Farsça, *Ḥâşiye ͑alâ şerḥi'l-Câmî li'l-Kâfiye* (İstanbul 1253, 1272, 1322) adlı eserini de Arapça olarak kaleme almıştır. *Mirḳātü'l-edvâr fi't-târîḫ* ile *Ḥâşiye ͑alâ şerḥi'l-Câmî li'l-Kâfiye* adlı eserler Molla Muslihuddîn-i Lârî'ye de (ö. 797/1571) nisbet edilmiştir.

Abdülgâfir el-Fârisî'nin *Mecma ͑u'l-ġarâ ͗ib ve menba ͑u'r-reġâ ͗ib* adlı eserinden bir sayfa (İÜ Ktp., nr. 1805, vr. 1ᵇ)

Abdülgafûr-i Lârî'nin *Tekmile-i Nefeḥâtü'l-üns* adlı eserinin zahriyesi (Selim Ağa Ktp., nr. 571)

